

J. de W. Verhuel, uit. de G. de W.

Calha Boca, op het Eiland Lonthoir, en Nöten muusat oogst. Banda. i Del. Bladz. 505.

drs. Jean-Paul Corten
Coördinator internationale
samenwerking RCE

ir. Emile Grotenbreg
Restauratiearchitect Bureau
Monumenten en Archeologie
Amsterdam

1 – De ruïne van
Spantje By vóór
reconstructie. FOTO
GROTENBREG, 2009

De revitalisering van een nootmuskaatperk op Banda Besar

SPANTJE BY

2 – Tekening van Spantje By.

Het was nog altijd onrustig op de Molukken toen wij onze reis aanvingen. We schrijven oktober 2001 en ons reisdoel was de Banda-archipel; een groep van zes minuscule eilandjes te midden van de gelijknamige zee, zo'n 150 zeemijlen verwijderd van Ambon. Als exclusieve leverancier van nootmuskaat – een gewild specerij met evenveel bewezen als vermeende eigenschappen – vormden de eilandjes eeuwenlang een bron van grote welvaart. Dat wil zeggen, voor wie zich de productie wist toe te eigenen. Even lang vormden zij eveneens een bron van afgunst en conflict. En daarmee is hun legendarische rol in de wereldgeschiedenis meteen verklaard.

Het doel van onze reis betrof nou juist die legendarische geschiedenis van de Banda-archipel, of meer specifiek de materiële overblijfselen daarvan. Onze delegatie, zes in getal, bestond uit architecten, archeologen en historici. Onze opdracht was de archeologische overblijfselen in

3 – Nootmuskaat en foelie. FOTO GROTENBERG, 2009

4 – Vloertegel in de kerk van Banda Neira met het monogram van de VOC. Opmerkelijk in de 'N' boven het monogram, die vermoedelijk duidt op Neira. Normaliter was deze plek in het monogram voorbehouden aan de kamers van de VOC. FOTO GROTENBERG, 2009

In juni 2010 is het gereconstrueerde hoofdhuis van het perk Spantje By feestelijk opgeleverd. Dit perk was altijd al een van de mooiste en productiefste nootmuskaatplantages van de Banda-archipel. De reconstructie vormt niet alleen een waardevolle herinnering aan een legendarische periode uit de wereldgeschiedenis, maar is tevens een mijlpaal in de revitalisering van de nootmuskaatteelt in de Molukken.

kaart te brengen, de restanten van de ooit uitbundige plantages op te meten en het toekomstperspectief te analyseren. Onze missie, uitgerust door een Haagse mecenas, volgde op een verzoek van het Moluks gouvernement.¹ Maar het bleek nog niet zo eenvoudig om aan dat verzoek te voldoen. De reis naar Banda gaat in alle gevallen namelijk over Ambon. En daar waren moslims en christenen in 2001 nog in een gewelddadig conflict verwickeld. Kort voor ons vertrek was zelfs de Nederlandse ambassadeur tijdens zijn bezoek aan het eiland in een hinderlaag beland.² En hoewel hij daar ongedeerd uit was geraakt, gold er sindsdien wel een negatief reisadvies voor het eiland. Toch besloten wij onze lang uitgestelde reis door te zetten. Wanneer we zouden reizen onder begeleiding van Des Alwi – de gezagdrager op de Banda-eilanden en nationale bekendheid – moest het mogelijk zijn de Banda-eilanden, waar de strijd toen al was geluwd, ongeschonden te bereiken. Dat betekende een tweedaagse bootreis vanaf Makassar. Bij het

5 – Kaart van de Banda-archipel. BART BROEX, RCE, 2011

Des Alwi, erfdrager van Banda

Des Alwi (1927-2010) was niet alleen de initiatiefnemer van de reconstructie van het perk Spantje By maar was tevens de stuwende kracht achter de instandhouding van het gemeenschappelijk erfgoed in de Banda-archipel.

Als telg van een eens roemrucht parelvissergeslacht, kwam Des Alwi al op jonge leeftijd in contact met Mohammad Hatta en Sutan Sjahrir, de grondleggers van de Indonesische staat. Zij waren door het Nederlandse gezag kort voor de Tweede Wereldoorlog vanwege hun politieke opvattingen geïnterneerd op Banda Neira. Tijdens de oorlog, onder Japans bewind, trok Des als pupil van Hatta naar Batavia om deel te nemen aan de onafhankelijkheidsstrijd. Aan het einde van de oorlog was hij getuige van het 'vlagincident' in Surabaya, een belangrijk symbool in de strijd om erkenning van de onafhankelijke staat Indonesië. Als verslaggever was hij aanwezig bij de Proklamasi van 17 augustus 1945, toen Soekarno de onafhankelijke staat Indonesië uitriep. Later keerde hij zich echter tegen Soekarno's politiek. In de jaren '60 trad hij op als bemiddelaar in de Konfrontasi, het conflict tussen Maleisië en Indonesië over Borneo dat pas in 1966 werd beslecht. Toen moslims en christen in 1999 op Banda Neira

slaags raakten, wist hij als 'chrislamist' – zoals hij zichzelf noemde – de gemoederen te bedaren. Veel van de historische gebeurtenissen waarin hij zelf figureerde, heeft Des op film vastgelegd.

Behalve een illustre historisch figuur was 'Oom' Des ook diplomaat en historicus. Als zodanig was hij zich bewust van de precare band tussen Indonesië en Nederland en zocht hij steeds de dialoog met de oud-kolonisator. Dat gold in het bijzonder voor de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg, die op zijn initiatief sinds de jaren '90 van de vorige eeuw betrokken is geraakt bij de instandhouding van het gemeenschappelijk erfgoed in de Banda-archipel. Als orang kepala lima (bestuursvoorzitter) van de Banda-archipel en voorzitter van de stichting Banda Permai (Mooi Banda) heeft Des zich steeds ingezet voor de instandhouding van dit gemeenschappelijk erfgoed. En niet zonder succes. Door zijn vasthoudendheid is het fort Belgica gerestaureerd, het fort Nassau gestabiliseerd, het voormalig gouverneurspaleis hersteld, de afgebrande kerk op Banda Neira weer opgebouwd en is het VOC-kerkzilver weer teruggekeerd. Recentelijk is de gerestaureerde perkenierswoning Spantje By opgeleverd. Het kan nu weer een rol spelen in de revitalisering van de nootmuskaatteelt.

passeren van de haven van Ambon dienden wij ons onopvallend te gedragen en aan boord te blijven. Een vliegreis zou een stuk sneller en comfortabeler zijn geweest, maar al lang voor wij onze reis aanvingen, waren de vluchten van Ambon naar Banda om veiligheidsredenen gestaakt. Vliegen naar Ambon was nog altijd mogelijk. Maar wie van het vliegveld naar de zeehaven reist, moet de stad passeren; en dat was op dat moment geen goed idee.

Toen wij na twee volle zeedagen arriveerden, lagen de Banda-eilanden er vredig bij. Dat was twee jaar eerder wel anders. Toen was het religieuze conflict dat zich vanuit Ambon had verspreid ernstig uit de hand gelopen. De drie kerkjes die de archipel telt waren daarbij in vlammen opgegaan en ook een aantal stadswoningen op het hoofdeiland Banda Neira. Maar daar was het niet bij gebleven. In de hitte van het conflict was ook het perk Groot Waling door een woedende menigte bestormd, waarbij een groot deel van de familie Van den Broeke het leven liet. De nootmuskaatplantage - die hier wordt aangeduid als perk - was pas enkele jaren voordien verworven door Willem van den Broeke, zelf nazaat van een roemrucht perkeniersgeslacht. Het was de enige perk in particuliere handen sinds de nationalisaties van 1958.³ De frustratie en volkwoede bleken daarmee echter nog niet bekoeld en de daaropvolgende onrust leidde ertoe dat de gehele christelijke gemeenschap de archipel is ontvlucht. Het heldhaftig optreden van Des Alwi daarbij heeft verder bloedvergieten voorkomen.⁴

De afgelopen tien jaren stonden daarom in het teken van wederopbouw en verzoening. De christelijke gemeenschap is inmiddels grotendeels teruggekeerd, de kerkjes zijn hersteld en ook het historisch kerkzilver heeft zijn weg terug gevonden. De visserij heeft zich al die tijd weten te handhaven en heeft zich bij het wegvallen van het toerisme tot de belangrijkste economische activiteit ontwikkeld. Het toerisme zelf heeft zich nog altijd niet hersteld. Daar staan nieuwe perspectieven in het onderwijs tegenover. De Hatta-Sjahrir Universiteit op Banda Neira is uitgegroeid tot een regionaal onderwijscentrum voor landbouw en visserij. Maar ook de nootmuskaat, ooit de basis van Banda's bestaan, maakt zich op voor een herintrede.⁵

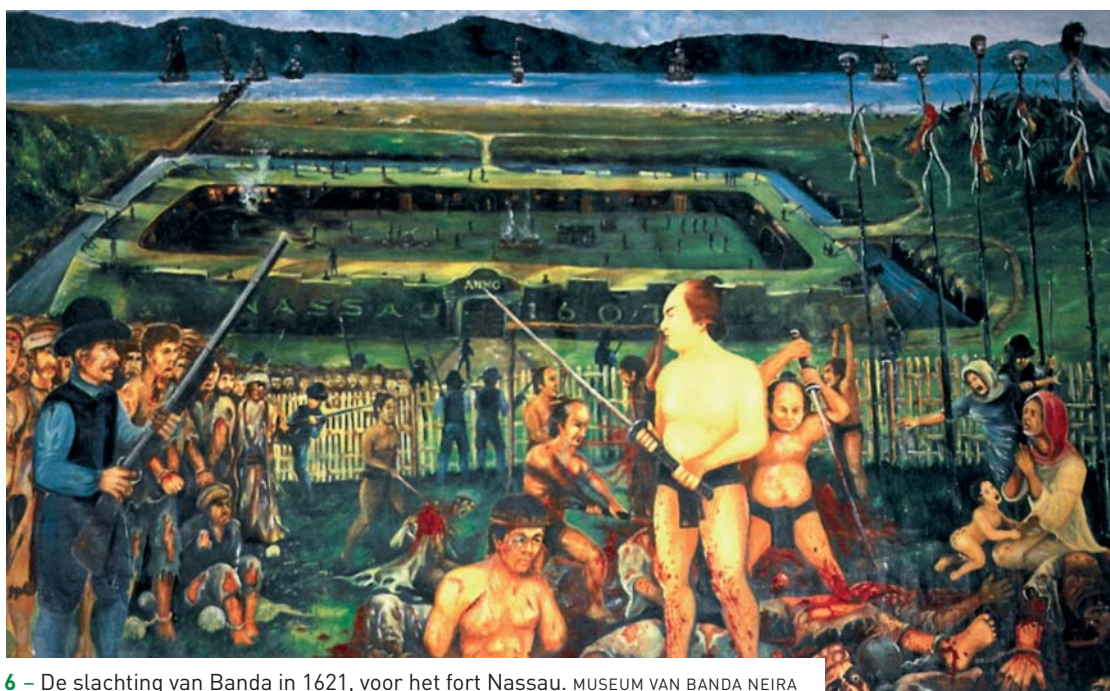
Nootmuskaat

De vrucht van de nootmuskaatboom lijkt qua vorm, kleur en afmeting op een perzik. De dikke buitenhuid bestaat uit stevig vruchtvlees. Daarbinnen bevindt zich de donkerbruine harde noot, omhuld door een rood membraam: de foelie. De vrucht is rijp voor de pluk als de zachte buitenhuid open barst. Het vruchtvlees, de foelie en de noot worden na de pluk gescheiden. De noten worden vervolgens op een vuur gedroogd tot de dop van de pit loslaat. De dop wordt losgeklopt van de pit en dient weer om het vuur smeulende te houden. Tot slot wordt de pit in kalk geblust om ontkiemen en infecties te voorkomen. De foelie wordt in de tussentijd gedroogd in de zon tot hij zijn kenmerkende gele kleur krijgt. In gedroogde vorm zijn beide onderdelen van de vrucht dan gereed voor de handel. Het vrucht-

vlees wordt over het algemeen ter plekke geconsumeerd of soms als jam geconserveerd.⁶

Al in de 15e eeuw werden nootmuskaat en foelie gebruikt als smaaktoevoeging aan gerechten die in de keukens van Europese elite werden bereid. Daarnaast werd aan de nootmuskaat een geneeskrachtige werking toegeschreven en werd hij gebruikt als conserveermiddel van bederfelijke eetwaren. Tegenwoordig wordt uit nootmuskaat geperste olie ook gebruikt als bestanddeel van dure parfums. En er wordt ook wel beweerd dat het een van de geheime ingrediënten vormt van Coca-Cola.

In het 16e- en 17e-eeuwse Europa was de nootmuskaat letterlijk goud waard. De opkomende stedelijke elite toonde zijn welvaart aan de hand van de hoeveelheid nootmuskaat op tafel. De hoge waarde van deze specerij was niet alleen het gevolg van een groeiende vraag naar het prestigieuze product, maar was vooral een gevolg van het geringe aanbod. Lange tijd was de Banda-archipel namelijk de enige plek op aarde waar de nootmuskaatboom een bruikbare vrucht opleverde. De bodem van vulkanisch gesteente en opgestuwd koraal in combinatie met het tropisch klimaat en de hoeveelheid regen, vormden de ideale omstandigheden voor de nootmuskaatbomen. Om de Europese keuken te bereiken, had de noot dus een lange weg te gaan. Tot het begin van de 16e eeuw begon die bij oosterse handelaren, die hem naar de Perzische Golf vervoerden. Van daaruit vervolgde hij zijn weg via de Zijderoute naar Genua en Venetië.⁷ Een handvol noten was zodoende op de Europese markt al gauw een fortuin waard.

6 – De slachting van Banda in 1621, voor het fort Nassau. MUSEUM VAN BANDA NEIRA

Geen wonder dus dat de Portugezen er veel aan was gelegen om een snelle en directe zeeroute naar de nootmuskaateilanden te ontdekken. Al snel na de verovering van Malakka in 1511 slaagden zij daarin. Tot het eind van 16e eeuw waren zij de enigen die de zeeroute kenden en beheerden. Pas in 1599 wist de Compagnie van Verre (de voorloper van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, VOC) de juiste route aan de Portugezen te ontfutselen en begon een concurrentiestrijd tussen beide landen.⁸ De VOC, die na haar oprichting in 1602 de concurrentie voortzette, had zijn zinnen gezet op een handelsmonopolie op de nootmuskaat. Immers, wie de handel in dit exclusieve product beheerste, bepaalde ook de prijs. Toen was nog niet te bevroeden dat zij bereid was daarvoor ook de uiterste consequentie te aanvaar-

den. Wie absoluut zeker wil zijn van de prijszetting, dient de volledige productie te beheersen. En dat betekende automatisch kolonisatie. Een ongebruikelijke en ongekende stap voor een handelsonderneming. Toch gebeurde het zo en daar was grof geweld bij nodig.

Toen bleek dat de Bandanezen de eerder gesloten handelsovereenkomst met de VOC schonden, was dit voor gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen aanleiding voor een buitenproportionele strafexpeditie. In 1621 bezette hij de eilanden met een overmacht van ruim 1.500 soldaten. De expeditie eindigde in een waar bloedbad, waarbij een groot deel van de inheemse bevolking in koelen bloede werd vermoord. De rest werd als slaaf afgevoerd naar Batavia (nu Jakarta). De vierenveertig orang kaya, de traditionele voormannen, werden voor het fort Nassau onthoofd en gevierendeeld.⁹ Het gewenste handelsmonopolie was nu binnen handbereik. Toch was er nog een laatste obstakel voor een volledig monopolie. Het eilandje Run was namelijk nog altijd in Engelse handen. Dit zou pas van eigenaar wisselen aan het eind van de Tweede Engelse Zeeoorlog. Bij de Vrede van Breda in 1667 werd het samen met Suriname geruild voor Nieuw-Amsterdam, het huidige Manhattan.

Perkeneconomie

Nu de VOC een ontvolkte archipel in handen had, werd de productie op geheel nieuwe leest geschoeid. Het volledige leven kwam in het teken van de nootmuskaatproductie te staan en alle geschikte grond werd in werkbare productie-eenheden verkaveld. Om de perken, zoals de plantages hier werden genoemd, te bewerken, werden slaven uit de hele regio aangevoerd. Aan het hoofd van elk perk stond een perkenier. Hij opereerde als bedrijfsleider en was in dienst van de VOC. Hoewel de perkeniers een redelijk tot welvarend bestaan leidden, was het de VOC die de condities van hun bestaan bepaalde en bovenal de prijs die zij voor hun specerijen ontvingen.¹⁰

Een nootmuskaatperk bestond uit een groot perceel dat werd beplant met nootmuskaat- en kanariebomen. De laatste boden schaduw aan de fragiele nootmuskaatbomen. Aan de rand van het perk en dicht bij de aangelegde ontsluitingsweg werd de perkenierswoning gebouwd, veelal binnen een ommuurd erf. Op het erf bevond zich ook de droogschuur, waar de noten op smeulende

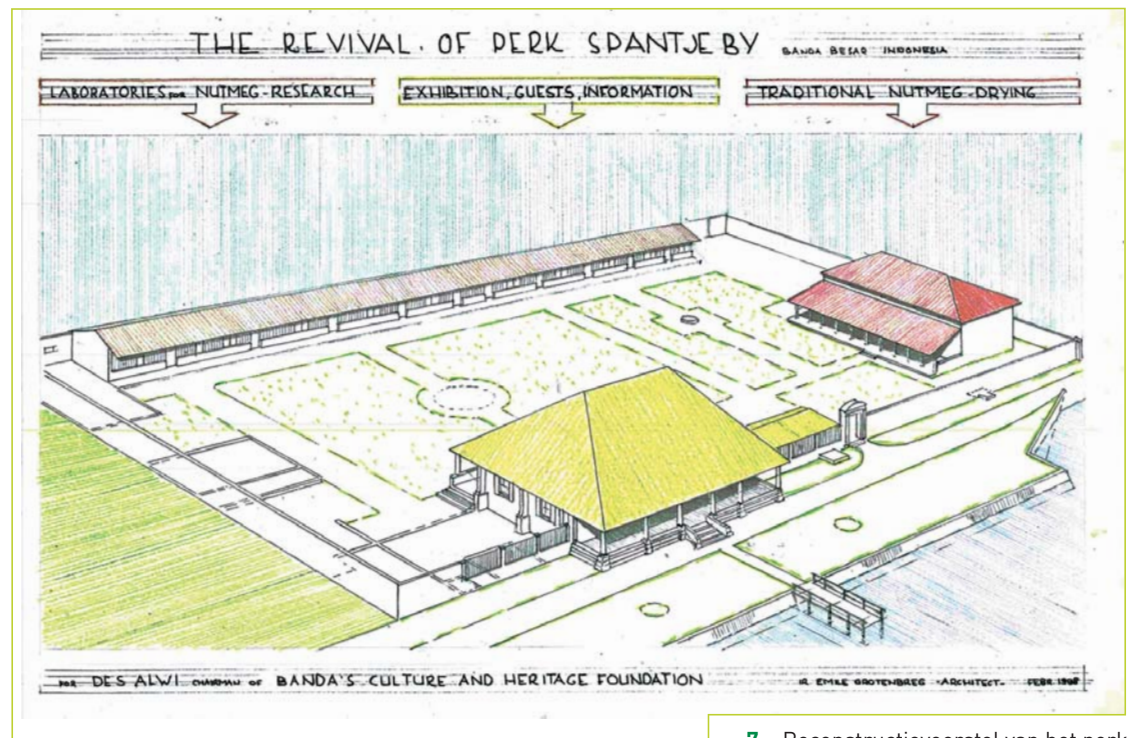
vuurtjes werden gedroogd. Maar ook de slavenverblijven bevonden zich meestal binnen dezelfde ommuring. Banda Neira werd de hoofdplaats van de archipel, waar het bestuur zetelde en alle voorzieningen en detailhandel zich concentreerden. Veel van de perkeniers bezaten hier een stadswoning, waar zij verbleven als de bedrijfsvoering dat toeliet.¹¹ Om de lucratieve perkenieconomie te beschermen tegen niet-denkbare vijanden, werd een uitgebreid stelsel van verdedigingswerken aangelegd. Op alle strategische plekken in de archipel werden forten gebouwd.¹² Overigens verdedigde de VOC zijn monopolie niet alleen op defensieve maar ook offensieve wijze. Telkens als er in de regio een concurrerende nootmuskaatplantage dreigde op te komen, schroomde de 'handelsonderneming' niet een expeditie uit te sturen om de bomen plat te branden.

Zo heeft een lucratieve perkenieconomie zich tot in de 19e eeuw kunnen handhaven. De exclusieve positie leverde Nederland grote winsten op. Maar toen die exclusiviteit onder druk kwam te staan, kwam er ten langen leste ook een einde aan de perkenieconomie. Twee factoren waren daarbij van doorslaggevend belang: het failliet van de VOC en het tijdelijk Engels bewind.

Van 1810 tot 1817 stonden de Banda-eilanden onder bewind van de Engelse kapitein Christopher Cole. Engeland had zich in die tijd meester

gemaakt van de overzeese gebiedsdelen van zijn aartsrivaal Frankrijk, dat toen Nederland in zijn greep had. Kapitein Cole slaagde erin te doen wat niemand voordien was gelukt, namelijk de zaailingen van de nootmuskaatboom te exporteren.¹³ Zijn zaailingen bleken uitstekend te gedijen op Grenada in het Caraïbisch gebied. In de loop van de 19e eeuw verspreidde de teelt zich naar Maleisië, Sri Lanka en Sumatra. Het monopolie op de productie was daarmee gebroken. Op een vrije markt bleek de concurrentiekracht van de Banda-eilanden niet krachtig genoeg om zich te handhaven. In de loop van de 20e eeuw raakten zij dan ook een steeds groter marktaandeel kwijt aan Grenada, dat uitgroeide tot de belangrijkste producent.

Maar al voor de concurrentie zich liet gelden, was er een einde gekomen aan het exclusieve eigendom van de perken en het exclusieve recht op de handel. In 1795 was de VOC failliet verklaard. Het eigendom van de perken, dat aanvankelijk aan de Nederlandse staat toeviel, kwam uiteindelijk in handen van de perkeniers. Ook het monopolie op de handel werd onder druk van de liberale tijdgeest opgeheven.¹⁴ Dit betekende dat de perkeniers een veel hogere prijs voor hun specerijen ontvingen. Financieel ging het de perkeniers dus voor de wind in de 19e eeuw. De winsten die eerder afvloeden naar Amsterdam, bleven nu op de Banda-eilanden hangen. Bij gebrek aan investeringsmogelijkheden staken de

7 – Reconstructievoorstel van het perk Spantje By. TEKENING GROTENBREG, 1998

8 a-b – Reconstructie van Spantje By in uitvoering.
FOTO CH. P. PHILIPPUS, 2010

perkeniers veel kapitaal in hun eigen vastgoed. Veel perkenierswoningen werden zodoende omgebouwd tot ware paleisjes. Maar toen de concurrentie in de loop van de 20e eeuw serieuze vormen aannam en de winsten steeds verder slonken, was de onderhoudslast voor de meeste perkeniers niet meer op te brengen. Het langzame verval van de uitbundige bouwwerken is dan ook al sinds die tijd gaande.

Het gebrek aan exportmogelijkheden tijdens de Tweede Wereldoorlog betekende de genadeklap voor de nootmuskaatteelt op de Banda-eilanden. Veel nootmuskaatbomen werden gekapt om plaats te maken voor andere gewassen, die nodig waren voor de dagelijkse levensbehoefte. In 1958

besloot president Soekarno tot nationalisering van de grotendeels verwaarloosde perken.¹⁵

Revitalisering van de nootmuskaatteelt

Toch wordt de Bandanese nootmuskaat door kenners nog altijd als een van de smakelijkste beschouwd. Er blijkt bovendien een markt te bestaan voor dit type van fijne specerijen, waarvan de prijzen de laatste jaren stijgen. Er lijkt dus een reële bestaansbasis voor de nootmuskaatproductie op de Banda-eilanden.

Een van de beste plaatsen voor de verbouw van nootmuskaat is nog altijd het oude perk Spantje By (mogelijk een verbastering van ‘Spaanse baai’). Het ligt op Banda Besar en grenst aan het eerder genoemde perk Groot Waling. Door de

unieke locatie, in de luwte van de baai van Banda, blijft de plantage uit de wind. Tot in de 20e eeuw was dit verreweg de mooiste en meest productieve plantage. In 1904 verkocht de door schulden geplaagde perkenier A.M. Herreburghs zijn perk en kwam het evenals veel andere perken in handen van de NV Kok. Vanwege zijn elegante voorkomen werd Spantje By het woonverblijf van de familie Kok. Bij de nationalisatie in 1958 werd het eigendom van het perk door de Indonesische staat overgenomen. Sinds 1997 zijn grond en gebouwen in handen gesteld van de stichting Banda Permai (Mooi Banda). Deze stichting – die tot diens recente dood onder leiding stond van de illustere Des Alwi – zet zich in voor de revitalisering van de nootmuskaatproductie. Daarvoor is een programma van rasverdeling opgezet en verbetering van de teeltmethoden. De resultaten zijn zeer hoopgevend.¹⁶

Met deze revitalisering is er weer een toekomstperspectief geschapen voor het indrukwekkende perkenierscomplex van Spantje By, dat in de tussentijd tot een ruïne was vervallen. Van het hoofdhuis was niet veel meer dan een aantal muurresten overgebleven. De droogschuur en slavenverblijven lagen er zwaar verwaarloosd bij en van de voormalige ommuring was niet veel meer dan de omtrek te herkennen. De zeewering, die het complex tegen golfslag diende te beschermen, was bijna geheel verdwenen. De steeds verder afkalvende oever dreigde de ruïne te ondermijnen. Vooruitlopend op een restauratieplan en financiering voor herstel, is de zeewering daarom in 1999 hersteld met steun van de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg.¹⁷ De uitvoering van het restauratie- en reconstructieplan heeft vervolgens nog tien jaren op zich laten wachten. In 2009 bood het gemeenschappelijk erfgoedprogramma uitkomst. De Nederlandse ambassade kon hierdoor de financiering ondersteunen terwijl de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zorgde voor de technische ondersteuning. Met de kerstdagen van 2009 ging de reconstructie van het hoofdhuis van start.

Vanwege de ruïneuze staat van het hoofdhuis, waarvan uitsluitend de bouwmuren nog overeind stonden, was het opstellen van een plan voor een historisch verantwoorde reconstructie niet eenvoudig. Op basis van aanwezige bouwsporen kon de afmeting en samenstelling van de verdiepingvloer nog wel worden bepaald. Maar voor de kapconstructie – die geheel was verdwenen – was dit veel lastiger. Vanaf een vooroorlogse archiefphoto van de familie Kok, kon de oorspronkelijke kaphelling en afstand tussen de daksporen worden afgeleid. Ook de vorm van de kolommenrijen van de veranda’s kon hierop worden

bepaald. Aan de hand van de aanwezige restanten kon de vorm van profielen, lijstwerk, basementen en kapitelen goed worden bepaald. Een interview met Jetty Kok, die als kind was opgegroeid in het hoofdhuis, gaf een goede indruk van de materiaal- en kleurtoepassing. Zij herinnerde zich met name de zwarte marmeren tegels op de vloeren van de veranda's. Met gebruikmaking van een tweede foto van de voorgevel kon de vormgeving van gevel, gevelkozijnen en buitendeuren worden vastgesteld. Uit deze foto bleek dat de kap van oorsprong was bedekt met atap (gedroogde bladeren van de sagopalm). In verband met brandgevaar is bij de reconstructie echter afgezien van dit materiaal. Als alternatief voor de dakbedekking is een stalen panprofiel in kleur toegepast. Over dit onderdeel is veel gediscussieerd en het vormde een ingrijpende concessie op het oorspronkelijke materiaalgebruik en uiterlijke beeld.

In juni 2010 is het werk gereed gekomen. Naast de productie biedt het hoofdhuis nu ook plaats voor educatie van studenten van de Hatta-Sjahrir Universiteit en informatie voor toeristen. De feestelijke oplevering, in aanwezigheid van de Nederlandse ambassadeur, werd begeleid door een regatta van kora-kora's, de traditionele oorlogsboten, zoals dat bij bijzondere gelegenheden gebruikelijk is. Niet lang nadien is de initiatiefnemer en drijvende kracht achter de restauratie, Des Alwi, komen te overlijden. Het is nu aan de stichting Banda Permai om de revitalisering van de nootmuskaatteelt te voltooien.

Noten

- ¹ Corten en Van Dun, pp. 3-19.
- ² Seabrook (2001).
- ³ Weissink, pp. 20-23.
- ⁴ Seabrook (2001).
- ⁵ Alwi (2002), p. 133.
- ⁶ Akveld & Jacobs, pp. 112-115.
- ⁷ Hanna (1991), pp. 6-24.
- ⁸ Hanna (1991), pp. 25-32.
- ⁹ Hanna (1997), pp. 77-85.
- ¹⁰ Hanna (1991), pp. 59-78.
- ¹¹ Attema (1998), pp. 13-20.
- ¹² De Hondt, pp. 93-99.
- ¹³ Hanna (1991), pp. 91-102.
- ¹⁴ Hanna (1991), pp. 103-110.
- ¹⁵ Alwi (2002), p. 133.
- ¹⁶ Alwi (2002), pp. 132-133.
- ¹⁷ Attema en Grotenbreg, pp. 10-11.

Literatuur

- Akveld, L. & E.M. Jacobs (2002). *De kleurrijke wereld van de VOC*. Amsterdam.
- Alwi, D. (2002). *Spantje By, waardevol restant van een imposant verleden*. In: B.A. van Tilburg, J.P. Corten e.a. (red.), *Een trapgevel in Potsdam. Monumentenzorg over grenzen*. Zeist.
- Alwi, D. (2008). *Friends and Exiles. A memoir of the Nutmeg Isles and the Indonesian Nationalist*

Movement. New York.

- Attema, Y. & P.C. Wieringa (1998). *Verslag werkbezoek Banda Naira, Lonthor en Ay, 21 tot 23 oktober 1997*. Zeist.
- Attema, Y. en E. Grotenbreg (2000). *Mutual Heritage in Indonesia: Banda Islands, Moluccas*. In: *Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Over the Border*. Zeist.
- Corten, J.P. & P. van Dun (2002). *Inheritance 'Van Oom Coen'. Report of a Technical Mission to the Banda Islands*. Vianen.
- Grotenbreg, E. (1998). *Een indruk van de bouwnijverheid op de Banda-eilanden*. Medemblik.
- De Hondt, P. (1760). *Histoire Générale des Voyages Depuis le Commencement du XV-me. Siècle. Onzième Partie. Voyages des Hollandois aux Indes Orientales. Description des Isles Moluques, d'Amboine, de Banda, et des Autres Lieux du Resort de ces Trois Gouvernements*. Den Haag.
- Hanna, W.A. (1991). *Indonesian Banda. Colonialism and Its Aftermath in the Nutmeg*

Islands. Banda Neira.

- Hanna, W.A. & N. Simmonds (1997). *Banda. A journey Through Indonesia's Fabled Isles of Fire and Spice*. Banda Neira.
- De Jong, J. (2000). *De waaier van het fortuin. De Nederlanders in Azië en de Indonesische archipel, 1595-1950*. Den Haag.
- Van Leenders, G.J. (1992). *Bouwwerken op de Banda-eilanden. Een rapport over het aantal en de bouwkundige staat van bouwwerken met historische waarde*. Medemblik.
- Lingsma, T. (2009). *Noodlottige nootmuskaat*. In: *NRC Handelsblad* 24-25 januari 2009, 26-27.
- Seabrook, J. (2001). *Soldiers and Spice: Indonesia. Why the Dutch traded Manhattan for a Speck of Rock in the South Pacific in 1667*. In: *The New Yorker* August 13, 2001.
- Weissink, A. (2002). *Terug naar Banda*. In: *De Groene Amsterdammer* Jrg. 126, nr. 28, 20-23. ■

9 - Het hoofdhuis van perk Spantje By na reconstructie. FOTO CH. P. PHILIPPUS, 2010

10 - Regatta van kora-kora's tijdens de feestelijke oplevering van het gereconstrueerde hoofdhuis Spantje By. FOTO N. VAN DAM, 2010

